

Hacı Bektaş Veli ve Horasan bağlantısı

Murat Boz

Özet

Hacı Bektaş Veli öğretisinin ve Bektaşiliğin en temel niteliklerinden biri Horasan tasavvufu ve Hoca Ahmet Yesevî'nin izleri ve etkilerinin bulunmasıdır. Günümüzde Horasan; İran, Afganistan ve Türkmenistan'ı kapsayan bir bölgedir. Anadolu irfanında Horasan bölgesinin ve oradan Anadolu'ya aktarılan marifetinin çok önemli yeri vardır. Bu aktarma faaliyeti Türkmen göçebe sufi dervişler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple Menakıbnamelerde yer alan ve Anadolu'ya yerleşen Türkmen göçebe dervişler için Horasan Erenleri tabiri kullanılmaktadır. Bu Türkmen dervişlerinin genel olarak Yesevî, Vefâî, Nakşibendî, Rıfâî, Haydarî veya Kalenderî gibi tarikatlara intisap ettikleri görülmektedir. Horasan Erenlerinin Anadolu'ya intikallerinin Malazgirt Savaşı sonrasında başlayıp XIV. yüzyıla kadar kademeli şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte Anadolu'ya dağılarak ve kritik bölgelerde tekkelerini kurarak halkı ırşat etmeye başlamışlardır. Horasandan Anadolu'ya intikal eden bu Türkmen ulularından en önemlisi Hacı Bektaş Velidir. Hacı Bektaş Velî, Sulucakarahöyük ve civarında bölge halkının İslam'a girmesi yönünde telkinlerde bulunmuş, ayırt etmeden tüm insanlara hep beraber yaşamayı, hoşgörü, insani değerlerin kıymetini ve Allah'ın affediciliğini içeren bir düşünce ile yaklaşmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin Horasan bölgesinden, Horasan tasavvuf ikliminden ve marifetinden Anadolu'ya taşıdığı Ehlîbeyt sevgisi, Yesevilik öğretisi ve ideali asırlar boyu Türk Milletinin fütuhât gayesinin önünü aydınlatan bir ışık olmuştur.

Haji Bektash Veli and Khorasan connection

Abstract

One of the most fundamental characteristics of Haji Bektash Veli's teaching and Bektashism is the presence of traces and influences of Khorasan Sufism and Hodja Ahmet Yesevi. Today, Khorasan; It is a region that includes Iran, Afghanistan and Turkmenistan. The Khorasan region and its knowledge transferred from there to Anatolia have a very important place in Anatolian lore. This transmission activity was carried out through Turkmen nomadic Sufi dervishes. For this reason, the term Khorasan Saints is used for the Turkmen nomadic dervishes who are mentioned in Menakıbnames and settled in Anatolia. It is seen that these Turkmen dervishes generally belong to sects such as Yesevî, Vefâî, Nakşibendî, Rıfâî, Haydarî or Kalenderî. The transfer of Khorasan Saints to Anatolia started after the Battle of Manzikert and began in the 14th century. It seems to have continued gradually until the century. In this process, they began to guide the people by scattering throughout Anatolia and establishing their lodges in critical regions. The most important of these Turkmen greats who came from Khorasan to Anatolia is Haji Bektash Veli. Haji Bektash Veli suggested that the people of Sulucakarahöyük and its surroundings embrace Islam, and approached all people without discrimination with an idea that included living together, tolerance, the value of human values and God's forgiveness. The love of Ahl al-Bayt, the Yesevi doctrine and ideal that Haji Bektash Veli brought to Anatolia from the Khorasan region, the Khorasan Sufi climate and knowledge, have been a light illuminating the path of the Turkish Nation's goal of conquest for centuries.

Corresponding Author

Murat Boz

Article History

Received

06 April 2024

Accepted

14 May 2025

Anahtar Kelimeler

Horasan, Horasan Erenleri, Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik.

Keywords

Khorasan, Khorasan Erens, Haji Bektash Veli, Bektashism.

Giriş

Müslüman kültür ve medeniyetinin teşekkülünde şehirlerin ve bu şehirlerde ortaya çıkan kültürlerin büyük manası ve önemi vardır. Bu oluşan kültür, irfan ve marifet akımları şehrin ruhuna sirayet etmiş ve zaman içinde bu şehirlerin adıyla anılır olmuştur. Bu kapsamda Horasan tasavvuf ekolünün ve marifet anlayışının Anadolu'ya intikali ve burada yeşermesi Müslüman anlayışının tarihsel gelişiminde ve yayılmasında önemli bir yere sahiptir. Köklü bir tarihi geçmişe dayanan Horasan, kelime olarak "hûr" ve "âsân" olmak üzere eski Farsçada iki kelimenin birleşiminden meydana gelir; "güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi, doğu bölgesi" gibi manalara gelmektedir. Günümüzde Horasan denildiğinde İran, Afganistan ve Türkmenistan'ı kapsayan bir bölge akla gelmektedir. Orta çağda coğrafyacılar bu bölge ile ilgili farklı tarifler yapmışlardır. Horasan'ın sınırları bazen de Irak'ın doğusunda kalan tüm İslâm coğrafyasını kapsayacak şekilde ifade edilmiştir (Çetin, 1998, s. 234). Horasan kuzeyden Türkmenistan, Hârizm ve Mâverâünnehir ile çevrili geniş bir coğrafi bölge olarak tarif edilmiştir. Ayrıca; neredeyse İslâm coğrafyacılarının geneli Horasan'ı, ümmehât denilen Belh, Herat, Nişâbü'r ve Merv şeklinde olmak üzere dört (ana) bölüme ayırmışlardır. Horasan'ın sınırları, tarihsel süreç içinde ve değişen koşullar ile her biri bağımsız bir bölge olarak kabul edilen kısımlara bölünmüştür. Ancak yukarıda yaptığımız geniş coğrafi tanım, kültürel ve tasavvufi açıdan varlığını devam ettirmiştir (Piyadeoğlu, 2012, s. 93).

Horasan bölgesi, Hz. Ömer döneminde başlatılan fetih harekâtı sonunda İslam hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemden sonra Müslümanlık da Horasan'ın toplum hayatında etkin bir biçimde yer almaya başlamıştır. Abbasîler döneminde baskı gören bir kısım Hz. Ali evlâdı (Ehlibeyt), Belh ve Türkistan'a göç etmiştir. Neticede her geçen gün bölgenin dini ve mezhebi yapısında büyük çeşitlilik görülmeye başlanmıştır. Bu durum sebebiyle Horasan, tasavvuf akımlarının gelişmesinde önemli bir rol oynamış, buradan çıkan mutasavvıfların etkisi sadece Horasan'a yönelik olmamış, daha sonra Anadolu, hatta Balkanlar'a kadar yayılmıştır (Bolat, 2003, s. 461).

"İslamiyet'in Horasan bölgesine girişi ve orada tasavvuf akımlarının yeşermesi esasen geçmiş yüzyıllarda bölgede hâkim olan dinlerin mistik anlayışları sebebiyle alt yapı olduğundan dolayı çok hızlı yayılmıştır. XII. yüzyıldan itibaren Horasan bölgesinde başta Yeseviyye tarikatı olmak üzere farklı zühhd yaklaşımları olan tarikatlar gelişmiştir. Gelişen çok sayıdaki tarikat, metotları bakımından genelde iki zümre halinde tasavvufta ilerlemişlerdir. Bunlardan ilki zühhd ve takvayı esas alan "esma" yolu, ikincisi aşk ve cezbeye dayalı "müsemma" yoluydu. İkinci yol esas itibarıyla Horasan kaynaklı bir tasavvuf anlayışı olarak kabul gördüğünden dolayı "Horasan ekolü" olarak da isimlendirilmiştir" (Öztürk, 2001, s. 51).

Horasan tasavvuf ekolünde en önde gelen sufi önderlerin başında Hoca Ahmet Yesevi gelmektedir. Horasan tasavvufunun ve Yesevi tarikatının Anadolu'ya intikali ise Hacı Bektaş Veli ile gerçekleşmiştir. Bu noktada, XIII. yüzyıl Anadolu ikliminde Hacı Bektaş Veli'nin Yesevî aidiyeti öne çıkmaktadır. Anadolu'da Yesevî varlığıyla ilgili bilgi veren başlıca kaynaklar Hacı Bektaş Veli'nin Yesevî ve Vefâî-Babâî bağını Hacı Bektaş Veli'nin tarikat silsilesinin Kudbeddin Haydar ve Lokmân-ı Serahsî vasıtasıyla Hoca Ahmet Yesevî'ye ve dolayısıyla Horasan'a dayandığı ifade edilmektedir (Ocak, 1996, s. 62).

Horasan tasavvuf ekolü Hacı Bektaş Veli vasıtasıyla Anadolu'ya yönelmiş buradaki insanları irşat etmeye başlamıştır. Hiç kuşkusuz XIII. yüzyılda Anadolu'da önemli tasavvufi kişilik Nişabur doğumlu ve Horasanlı olan Hacı Bektaş Veli'dir. Vilayetnâme'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişi bizzat Hoca Ahmet Yesevî'nin isteği üzere olmuştur:

"Ya Bektaş, dedi, biz, bu yokluk yurdunda fazla kalamayız, ahirete gideriz. Git, seni Rum'a saldı; Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik, Rum'da gerçek erenler, budalalar, sarhoşlar çoktur; artık hiçbir yerde eğlenme, hemen yürü".

Yine aynı kaynak, Hacı Bektaş Veli'nin bir güvercin donuna girerek doğruca Sulucakarahöyük'e indiğini kaydeder (Hacı Bektaş Veli Vilayetnâmesi, s. 37). Bu minvalde bu çalışmada Hacı Bektaş Veli ve Horasan bağlantısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Türkistan-Horasan Bölgesinde İslam Tasavvufunun Kökenleri ve Gelişmesi

Türkistan-Horasan bölgesinde İslam Tasavvufunun gelişmesini izah etmeden önce tasavvufun ne olduğu konusunda bir miktar açıklama yapmamız gerekir. İslam tasavvufunun Türkler arasında gelişimi şayan-ı dikkat bir husustur. Bu konuda biraz açıklayıcı bilgi sunmakta fayda vardır. Tasavvuf genel itibariyle; İslâm'ın zâhir ve bâtın yönleriyle yaşanmasını gaye edinmiş bir ilimdir. Bu yönler elbette Kur'an'ın ve Peygamber Efendimizin sünneti ışığında olacaktır. Türk kültürü içinde tasavvuf her düzeyde insanın manevi eğitimi ve kemale ermesi için bir yol olarak görülmüştür. Bu bağlamda tasavvuf yaşamın her alanını etkileyen bir ilim haline gelmiştir. Tasavvuf 'un temel kaideleri esas itibariyle Kur'an ayetlerine dayanmaktadır. Ancak bu konuda şunu söylememiz gerekir ki tasavvuftaki her kavram Kur'an'da yer almamaktadır. Bu kavramların bir kısmı müfessirlerin ve ehlinin yorumları ile istidlâl¹ edilmiştir (Erkaya, 2015, s. 145).

Tasavvuf kelimesinin menşei incelendiğinde; bu adlandırmanın kaynağı hususunda klasik tasavvuf literatüründe bir dizi olasılıklar öne sürülmektedir. Bunlardan bazılarını şöylece ifade edebiliriz.

- a. Duruluk ve paklık anlamına gelen "şafâ" ve "şafvet" kelimesi;
- b. Allah Teâlâ'nın huzurunda ilk safta olmalarına binâen "eş-şaffu'levvel" terkibi;
- c. Hz. Peygamber'in (a.s.) Aşhâb/Ehlu's-şuffe'sinin "şuffe" lafzı;
- d. Yün anlamına gelen "şûf" kelimesi.

Tasavvuf ilmi otoriteleri bu ihtimaller içerisinde Arap dili kaideleri ve kelime anlamı yönünden en makul olanının "şûfî" ve "tasavvuf" lafızlarının yün anlamına gelen "şûf" kelimesinden türediği kanaatlerini ifade etmişlerdir. Ancak diğer ihtimallerin de anlam ve içerik yönünden makul olabileceğini belirtmişlerdir. Klasik tasavvuf kaynakları "şûfî" ve "tasavvuf" kelimesinin hangi tarihte ortaya çıktığına dair kat'î ve kesin bir bilgi ortaya koyamamaktadır. Bu kelimenin Kur'an-ı Kerim'de geçmediği bilinen bir gerçektir ve Hz. Peygamber devrinde de kullanılmakta olduğuna dair belirgin bir delil mevcut değildir. Genel kabule göre bu kelimenin yaygın olarak Müslümanlar arasında kullanılmaya başlandığı Hicrî II. asrın ortalarında görülmektedir. Bu bağlamda kendisine şûfî ismi verilen ilk kişinin Ebû Hâşim eş-Şûfî (ö.150/767) olduğu kabul edilmektedir.

Müslüman toplumlarda, toplumu etkileyen iki büyük güç odağı göze çarpmaktadır. Din bilginleri ve sufi şeyhleri. Ancak sufi şeyhlerinin halk üzerinde âlimlerden daha etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü sufi şeyhleri, halkın samimi bağlılığını kazanabilmek için onların daha önceki inançlarına karşı tamamen yasaklayıcı bir tutum yerine toleransı ve hoşgörüyü esas almışlardır. Genel olarak sufi şeyhlerinin, Hz. Muhammed'in soyundan geldiğine ve bu sebeple "seyyid" veya "şurefa" olduklarına inanılmaktadır. Her tarikatın da Hz. Muhammed'e kadar giden ve "silsile" denen bir zinciri bulunmaktadır. İlave olarak; tarikat liderlerinin, Allah'a bağlılıklarının, emirlerine uyarak yasaklarından kaçınmalarının bir mükâfatı olarak bazı kerametleri olduklarına inanılmaktadır. Vecd üstatlarına göre, sufilik ferdi bir aydınlanma ve trans şekli olabilir ama halk içinde vecd halinde bir şeyler gören kişinin, Tanrıya yakınlığından dolayı kendisine bazı olağanüstü güçlerin verildiğine inanılır.

Horasan ekolünde gelişen bir Türk tarikatı olan Yeseviyye ilk tarikatlar arasında sayılmaktadır. Tarikat kelimesi Türkçede "yol" anlamına gelmektedir. Tarikatlar, bir şeyh etrafında örgütlenmiş ve yapılanmış kuruluşlardır. Şeyh, tekkenin başöğretmeni ve rehberidir. Her tarikat genel olarak, diğerinden genel doktrinleriyle değil, geliştirdiği nafil ibadet şekilleri ile ayrılmaktadır. Bir tarikatın kurucusu; müritler arası ilişkileri, nafil ibadeti ve zikir şekillerini vb. formüle eder. Şeyhin müritleri olan erkek veya kadınlar sadece ona uymakla kalmaz, varlığına inanılan bir şeyhler zincirine de bağlanmış olurlar (Eraydın, 1994, s. 233, 431).

Horasan olarak bilinen Mâverâunnehir bölgesinde Hicri II. yüzyıldan başlayarak son zamanlara kadar önemli tasavvufi kişiliklerin temayüz ettiği ve pek çok ekolün kurucusunun bu bölgeden çıktığı bilinmektedir. Bu sebeple Horasan'ın, tasavvuf tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Buradaki ilk

¹ İstidlâl kelimesi mantık terimi olarak "bir iddiayı ispat etmek amacıyla delil ortaya koyma" anlamında kullanılır.

Müslümanlar Irak ve Basra'dan bölgeyi fethetmek üzere yollanan Arap askerleri olmuşlardır. Muaviye zamanında da bölgeye farklı amaçlarla çok sayıda asker ve göçmen gönderilmiştir. Horasan hakkında İbn Fakih (Ö.300/912) şu şekilde görüş beyanında bulunmuştur (Çetin, 2009, s. 45):

"Horasan, havası güzel, suyu tatlı, toprağı sağlam ve meyvesi lezzetli bir yerdir. Ahalisi işlerini sağlam yapar. Vücutları tam, boyları uzun ve yüzleri güzeldir. Bunlar ticaret erbâbı olduğu kadar hikmet, ilim ve fıkha ehildirler. Komşuları, düşmanların en kahramanı, din itibarıyla en kaba, müşkillere karşı en dayanıklı, ekmek ve nimete en ziyâde saygılı olan Türklerdir. Horasan ahalisi Türklerin berisinde Müslümanların siperidir"

Horasan bölgesi köklü tarihi sebebiyle birçok gelenek ve ekolün izlerini taşımaktadır. İslâm öncesi dönemde bu bölge, farklı düşünce ve kanaatlere ev sahipliği yaptığı için İslâm'dan sonra Irak ve Basra illerinden bölgeye göç eden sahabe, tabiin ve ehlibeyt âlimlerinin Kur'ân, sünnet doğrultusunda şekillenen İslâm anlayışları ile beraber seçkin bir bilgi, düşünce ve hikmet sahası haline gelmiştir. İslâmî dönemde Horasan ahalisi sahip oldukları bu iklim ile süratli bir şekilde İslam tasavvuf anlayışı oluşturmuşlardır. Tasavvuf tarihi bağlamında, yetiştirdiği sûfîlerle ve tasavvufî anlayışın kurucu literatürüne ev sahipliği yapmasıyla bilinen Horasan bölgesi, sûfîlerin İslami ilimlere kendi özgün bakışlarını geliştirmeleri noktasında ana merkez olmuştur. Yazılı metin açısından da zengin bir birikimi topraklarında barındıran Horasan, diğer bölgelere bu özgün birikimin taşınmasına da öncülük eden bir merkez durumuna gelmiştir.

Tasavvuf disiplini içerisinde değişik ekollerin varlığı ya da bu ekollerin hangi açılardan birbirlerinden ayrıldığı kesin olmamakla beraber bu dönemde yazılan eserlerde aşırı uçlara karşı tasavvufu savunma ve farklılıkları bir disiplin içinde konumlandırarak çeşitliliği koruma gayreti ve çabasının varlığı fark edilmektedir. XI. yüzyılda Horasan, tasavvufî hafızanın gelişiminde seçkin bir konuma ulaşmıştır. Makalemizin konusu olmamakla beraber Horasan ekolü ile etkileşim sonucu Müslümanların tasavvuf, bilim, kültür ve siyaset olarak farklı ve özgün tecrübeler yaşadığı diğer bölge ise Endülüs'tür.

Horasan tasavvuf ekolünün en göze çarpan yönü, kuşkusuz İslâm'ın ilk yüzyılından itibaren sahabe ve tabiîn nesli ile hemhal olmasıdır. Nitekim Horasan bölgesindeki ilk ilmi ve tasavvufî faaliyetler; Büreyde b. Husayb (ö. 684), Ebû Berze el-Eslemî (ö. 684), Hakem b. Amr el-Gıfârî (ö. 669), Abdurrahman b. Semüre el-Abşemî (ö. 670), Kusem b. Abbas el-Hâşimî (ö. 676), Abdurrahman b. Ya'mer ed-Dîlî (ö. 708) gibi fetihler sırasında bölgeye gelen veya daha sonra oraya yerleşen sahâbîler tarafından başlatılmıştır (Altunkaynak, 2016, s. 128).

Bu sûfî İslâm hareketi, İslam'ın ilk yıllarına kadar uzanan bir tecrübe ve çalışmanın ürünüdür. Horasan'da zengin ve kadim bir kültür muhiti ve bundan mütevellit bir sanat ve estetik birikimi oluşmuştur. Dolayısıyla Horasan coğrafyasında çok farklı geleneklerle tanışık olduğundan fikrî-ahlâkî bakımdan İslâm'ın tasavvufî yorumunu kolayca kavrayıp tebliğ edecek bir yetenek ve ortam gelişmiştir (Karakaş, 2014, s. 202). İlim tahsilinde içe kapanma yerine yapılan ilim seyahatleri ile ilim arayışı içine girilmesi İslam'ın ilim ve ilmin önemi konusunda vermiş olduğu mübarek mesajın ne kadar doğru anlaşıldığı açısından dikkat çekicidir.

Horasan ekolünde oluşum süreçleri üç tarihi aşamada incelenmektedir. Başlangıç zühhd dönemi (VII-VIII), tasavvuf dönemi (IX-X) ve son olarak XII. yüzyıldan itibaren günümüze kadar ulaşan tarikatlar dönemidir (Yılmaz, 2004, s. 10). Zühhd dönemi, sahabe ve tabiîden büyük zâhidlerin bulunduğu, VIII. yüzyıl sonlarına kadar zühhdün genellikle ferdi olarak yaşandığı bir süreçtir. Horasanda zühhd döneminde; ilk zâhidler Basra ve Bağdat bölgesine sık sık seyahat ederek buralarda yaşayan ünlü zâhidlerle tasavvufî meselelerde fikir teatisinde bulunmuşlardır. Onlar, bu konularda söz sahibi bilginlerin tedrisinden geçtikten sonra Horasan'a dönüp öğrendiklerini ve fikirlerini orada yaymışlardır (Doğrul, 1950, s. 39).

Tasavvuf döneminde; dinî, politik ve kültürel açıdan oldukça hareketli bir dönem olarak kabul edilir. Bâtinî akımlar, amelî ve kelâm mezhepleri, felsefi akımlar ve politik teşekküller birbiri ardına bu süreçte ortaya çıkmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmeler beraberinde tasavvufî hayatta da önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Tasavvuf oluşumunun temellerinin atıldığı bu dönemle birlikte zâhidler arasında mücâhede ve riyâzet gibi nefsin eğitilmesi bakımında değişik uygulama

ve pratiklere sahip kişiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlara yünden yapılan ve kaba dokunmuş elbiseler giydiklerinden “mutasavvıfa veya sūfiye” denilmiştir (Yüce, 2000, s. 185).

Tarikat döneminde; Horasan’da kısa sürede büyük bir imparatorluk kuran Selçuklular ilim ve kültürün gelişmesine büyük önem vermişler, egemenlik bölgelerinde bu amaca yönelik medreseler, rasathaneler ve kütüphaneler inşa ettirmişlerdir. Dinî ve ilmî faaliyetlerin icra edildiği zamanının birer üniversitesi olan medreseler, onların destek ve korumasında Müslüman coğrafyanın hemen her alanına yayılmıştır. İlim ve fazileti ile meşhur Hâce Yûsuf Hemedânî böyle bir vakitte öne çıkarak, ilim halkasına giren çok sayıda müridi ile Merv, Herat ve Buhara’da tasavvuf faaliyetini sürdürmüştür. Hemedânî, irşad makamına eren dört müridini kendinden sonra yerine halife atamıştır. Bunlar sırasıyla Abdullah Berkî (12. yy), Hasan Andâkî (ö. 1157), ilk Türk tarikatı olarak kabul edilen Yeseviyye’nin kurucusu Hoca Ahmet Yesevî (ö. 1166- 67) ve daha sonra ortaya çıkacak olan Nakşibendilik’in esasını oluşturan Abdü’l Halik Gücdüvânî (ö. 1220)’dir. Hemedânî’nin dört halifesi de Horasan ahalisinin gönüllerini fethetmiş, onlara samimi ve ahlaklı Müslüman olmanın yollarını göstermişlerdir. Bununla birlikte, bölgenin İslamlaşmasında en önemli katkı da Hemedânî’nin üçüncü halifesi Hoca Ahmet Yesevî sayesinde olmuştur. Horasan sahasında Kübreviyye, Mâverâünnehir ve civarında ise Yeseviyye hâkim tarikat olmuşlardır (Barthold, 2004, ss. 125-126).

Horasan bölgesinde aynı zamanda ehl-i sünnet tasavvufu, bâtinî cereyanlar, Kalenderî ve Haydarî gibi farklı İslam tasavvuf anlayışları teşekkül edip geniş bölgelere yayılmıştır. Tasavvufun gelişim ve yayılma sürecine baktığımızda, birer tasavvuf ve zühd² merkezleri olan Basra, Kûfe ve Medine ile birlikte tasavvufî düşüncenin gelişiminde önemli bir merkez yine Horasan olmuştur. Türkistan coğrafyasında meydana gelen tasavvufî cereyanların büyük oranda Horasan eksenli oluştuğunu şimdiye kadar bahsettiğimiz kişi ve akımlardan anlamaktayız. Fuat Köprülü (1976, s. 17), tespitiyle bölgenin tasavvuf açısından önemini vurgulamıştır.

“Eski İran ananelerini göğsünde saklayan Horasan, İslâmiyet’ten sonra tasavvuf cereyanının başlıca merkezlerinden biri ve belki birincisi mahiyetinde idi.”

Horasan ve Horasanlı sūfîler hakkında aşağıda bazı ifadelere yer verilmiştir: Süfyân es-Sevri:

“Horasan’da ezan okumak, Mekke’de ibadete dalmaktan daha üstün ve daha faziletlidir”;

Hucvirî:

“Bugün Hakk’ın ikbal gölgesi Horasan’dadır. Horasan’daki mutasavvıfların hepsini saymam zor olacak...”

Mukaddesi:

“Horasan Halkı Şeriata en saygılı, Hak’ka en fazla tutulan insanlar”.

Ebû Saîd Ebu’l-Hayr’ın şu mısraları:

“Dediler Horasan’dan çıktı bir şey (Güneş)

Yok güzellikte bir eş

Dedim güzelliklerini etmeyin inkâr Doğduğu yerdir güneşin Horasan”,

Cüneyd (ö.209/909)

“Fütüvvet Şam’dadır, lisan Iraktadır. Sıdk ve doğruluk Horasan’dadır.” demiştir (Kuşeyri, 1991, s. 373).

Hülâsa birer gönül ehli olan ve cömertlikleriyle de bilinen Horasanlı zâhid ve sūfîler için benzer misalleri çoğaltmak mümkündür.

Horasan coğrafyası tasavvuf anlayışı daha ilk zamanlarında kendine has birikim ile yeni yorumlara ve mülâhazalara kapı açtı. Açılan bu kapıdan Horasan ve Mâverâünnehir’in değişik ırklara

2 Bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek”

mensup mistik mümessilleri geçerek kendi tasavvuf ekollerini oluşturmuşlardır. Bu sahanın tasavvuf anlayışları, bilhassa Melâmetîlik cereyanı ile şekillenerek İslâm memleketlerinin hemen her yerine yayılıp tasavvufî düşüncenin gelişiminde önemli etkiler bırakmışlardır. Bu kapsamda Anadolu'ya tesir eden en güçlü mistik kaynak yine Horasan coğrafyası olmuştur. Horasan ekolünün belirgin özellikleri: Fütüvvet, şüttârî tasavvuf, sema', melametilik, hangâh kültürü, edebiyat, şiir, şeriata bağlılık, zulme karşı duruş olarak sayılabilir.

Türkistan – Horasan irfanının temsilcileri Rum-Anadolu diyarına geldiklerinde adab ve erkân olarak tertip ettikleri erkânı fütüvvet olarak tanımlamışlar ve fütüvvetin ana kademelerini da ikrar, çerağ, maide, meydan, sofra, saka ve ferraş gibi hizmetlerden oluşturmuşlardır (Taşgın & Atay, 2019, s. 170).

Horasan ile ilgili bir diğer övgü dolu rivayet şu şekildedir;

"Bugün Hakk'ın ikbal gölgesi Horasandadır. Horasandaki mutasavvıfların hepsini saymam zor olacak. Ben sadece Horasanda üç yüz şahıs gördüm. Bunlardan her birinin bir meşrebi vardı. Onlardan bir tanesinin bulunması dahi bir dünyaya kâfi gelir. Bunun sebebi muhabbet güneşinin ve tasavvuf ikbalinin Horasan talihinde bulunmasıdır" (Hücvirî 1982, ss. 278-279).

Müslümün dünyasında IX. yüzyıldan sonra iki önemli tasavvuf ekolü ortaya çıkmıştır. Bunlardan en mühimleri "Hâris el-Muhâsibî'nin temsil ettiği Bağdat ekolü ile Hamdûn el-Kassâr'ın temsil ettiği Nişâbur (Horasan) ekolü idi." Bağdat ekolü genellikle "tevhid ve mârifet"; Horasan ekolü ise "melâmet ve fütüvvet" gibi kavramlar üzerinde gelişmişlerdir (Çetin, 1998, s. 234). Edirneli Oruç Bey "*Oruç Beğ Tarihi*" adlı eserde de Hacı Bektaş Veli'den bahsederken "Hacı Bektaş Horasânî" yani Horasan'dan (Rum'a) Anadolu gelen önemli bir şahsiyet olarak tanımlamıştır.

Horasan Erenleri, insani tavırları, hoşgörölü yaklaşımları, üstün karakterli dünyaları ile sadece Türkler arasında değil, Türk veya Müslüman olmayan diğer milletler üzerinde de müspet bir etki bırakmışlardır. Horasan Erenlerine göre "İnsanı sevmek; ona sevgiyle yaklaşmak, yaratıcıyı sevmek ve ona muhabbetle yaklaşmak demektir." Gönül ve kalp kırmayı, "iki cihanda bedbaht olmakla" aynı gören bu yaklaşımı benimseyen Horasan Erenleri, sevgiye dayanan irfan ikliminin tohumlarını Anadolu coğrafyasına ekerek engin bir ruh ve gönül dünyası oluşturmuşlardır. Hacı Bektaş Veli vasıtasıyla bu öğretisi ve yaklaşım zaman içerisinde başta Anadolu olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde yayılmıştır.

2. Horasan Bölgesi ve Anadolu İlişkisi

Hız. Peygamberin torunlarından bir kısmının Kerbela faciasından sonra Horasan bölgesine göçmeleri ile bölgenin İslamlaşmasına paralel İslam tasavvufunun gelişmesi ile de bir marifet ortamı oluştuğu görülmektedir. Bu ortamda gelişen yetmiş iki milleti bir görme anlayışı Doğuda Moğol-Batıda Haçlı saldırıları sebebi ile sıkışan ve kendine yeni bir yön arayan İslam Medeniyetine yeni coğrafya bulmuştur. Bu coğrafya Rum yani Anadolu idi. Bu İslam tasavvuf ekolü Anadolu'da bilimden estetiğe, teknikten sanat ve mimariye, medeniyetin bütün alanlarında kurucu yeteneği ile günümüzde hala kendisinden saygı ile söz ettiren bir anlayış haline gelmiştir.

Anadolu'ya Türklerin gelişindeki ilk ve belki de en önemli eşik, Bizans İmparatorluğu ile Büyük Selçuklu İmparatorluğu arasında yapılan Malazgirt Savaşı (1071) idi. Buna ilave olarak Selçuklulardan çok önce Anadolu'ya yapılan Türk akın ve göçlerinin tarihi kayıtlarda geçtiği, bu konuda oldukça geniş bir literatür meydana geldiği bilinmektedir. 1071'de Selçukluların zaferiyle sonuçlanan savaştan sonra Bizans İmparatoru Romanos Diojen ile sulh ve bağlılık anlaşması yapıldı. Ancak İmparatorun tahtını kaybetmesi ve peşinden ölmesi neticesinde imzalanan anlaşma hükümsüz duruma düştü. Bunun üzerine Sultan Alparslan; "Selçuklu prens, emir ve Türkmen beylerinin Anadolu'da istila ve fetih hareketlerine başlamaları" emrini verdi. Nitekim kısa süre içinde Anadolu ile Horasan ve Mâverâünnehir arasında bir göç yolu oluştu ve bu yollardan peş peşe Türk boyları Anadolu'ya akmaya başlamıştır. Fethettikleri bölgelerde yurt tutmaya ve devletlerini kurmaya başlayan Türkmenler, başta Süleyman Şah (ö.1086) tarafından tesis edilen Türkiye Selçuklu Devleti olmak üzere, Anadolu'nun Türk yurdu olmasında her biri önemli tarihi rollerini oynamışlardır (Köprülü & Babinger, 2003, s. 44).

Anadolu'ya en büyük göç dalgası öyle ki buna son büyük göç denebilir; XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol ordularının Müslüman memleketlere saldırması ve istilâsı nedeniyle meydana gelmiştir. Günümüzden bakıldığında İstilânın felaket olarak nitelenebilecek sonuçlarının yanında bazı olumlu sayılabilecek neticeleri de olmuştur. Göç edilen Anadolu'nun demografik yapısı Türkler lehine değişmeye başlamış, diğer yandan Anadolu'da Horasan bölgesinin marifet ikliminde yetişmiş göçerlerle medenî faaliyetler hızlanmıştır.

Bahsettiğimiz bu göç evrelerinde Türkler Anadolu'ya sadece savaşçı kuvvetleriyle gelmedi; çadırlarını, atlarını, silah ve sürûleriyle birlikte, yerleşik ve göçebe hayata ait kültürel ve dinsel kabullerini de getirmişlerdir. Bunun yanında, her göç evresinde ilim ve din adamı, tüccar, çiftçi ve sanatkârların da Anadolu'ya geldiği görülse de çeşitli meslek erbabının özellikle Moğol istilâsı sonrası geliştiği yoğunluk kazanmıştır. Dolayısıyla tasavvuf, ilim ve marifet mensuplarının göçleri daha çok Moğol istilâsı başlayınca meydana geldiği söylenebilir (Barkan, 1993, s. 15).

Horasan, Irak ve Suriye gibi tasavvuf merkezlerinde ilk büyük tarikatların oluştuğu, tekke, dergâh ve zaviyelerin hızla açılmaya başladığı bu dönemle birlikte pek çok mutasavvıf yetişmiştir. Bu mutasavvıflar, sahip oldukları ve geliştirdikleri tasavvufî anlayışlarıyla İslâm memleketlerinin hemen hemen her tarafına yayılarak, ulaştıkları yerlerde toplumu irşad ve irfan faaliyetlerine devam etmişlerdir. İlk fetih hareketleriyle birlikte "darül cihad/harp" bölgesi kabul edilen Anadolu'ya; Melâmetî meşrebe sahip Horasanlı sûfiler, Yesevi dervişleri, yenilerde Müslüman olmuş Türkmen şeyh ve babaları gibi çeşitli tasavvufî anlayışa sahip derviş ve sûfi zümreleri; Mâverâünnehir, Hârezm, Horasan, Irak ve Suriye bölgelerinden gelmeye başlamışlardır (Üremiş, 1996, s. 44).

"Kolonizatör Türk Dervişleri" olarak ifade edilen zümre, "*dağ başlarında ve uçlarda yer açmak suretiyle tekkelerini kurup irşada başlayarak*" yaptıkları maddi ve manevi fetihlerle yerleşik ve göçebe Türkmenlerin dinî hayatı üzerinde önemli etkileri oluyordu (Barkan, 1993, 15-16).

Tasavvuf akımlarının kısa sayılacak bir zamanda, Horasan'dan Mâverâünnehir'e kadar bütün sahaya yayılmasında ünlü mutasavvıf Hâce Yûsuf Hemedânî büyük rol oynamıştır. O, tasavvuf akımı yoğun olduğu bir zamanda ortaya çıkarak ilim halkasına giren çok sayıda müridi ile Merv, Herat ve Buhara'da irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Hemedânî, dört müridini halife tayin etmiştir. Onun irşadına erişen dört müridinden biri de ilk Türk tarikatını kuran Hoca Ahmet Yesevi olmuştur (Eraydın, 1994, s. 328). Yesevi, hilafet icazetini alınca Buhara'dan Yesi'ye döndü. O'nun Türkçe hitap ettiği göçebe ve köylü Türkler arasında tarikatı çok hızla yayılmıştır. Hoca Ahmet Yesevî, ölümüne kadar Yesi'de bulunmuş ve ünlü Divanı'nı burada Türkçe olarak kaleme almıştır (Barthold, 2004, s. 142).

Ahmet Yesevi tarafından güncellenip yeniden tatbika konulan erkân ile Türkistan ve Horasan arasındaki bağın tesisi sağlanmıştır. Ahmet Yesevi'nin bir araya getirdiği müritler ve takipçileri, Seyyit Battal Gazi'nin de takip ettiği erkân ile Anadolu'ya vardı. Kitlelerin konarak ve göçerek, Anadolu'yu vatan tutmaları ile bir kısmı bu güzergahlarda yerleşik hayata geçti ve bir kısmı da belirli bölgelerde düzenli olarak konup göçmeye devam etti. Hacı Bektaş Veli tarafından yeni ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeni baştan düzenlenen erkân ise Horasan ve Anadolu arasındaki bağın kurulmasını temin etti (Taşgın, 2014, s. 267).

Bu bağlamda; XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Hacı Bektaş Velî'nin Yesevî yönü ve mensubiyeti öne çıkmaktadır. Anadolu'da Yesevî varlığıyla ilgili bilgi veren başlıca kaynaklar Hacı Bektaş Velî'nin Yesevî ve Vefâî-Babaî mensubiyeti olmak üzere temelde iki farklı yorum ortaya koymaktadırlar. Bahse konu kaynakları XIV. yüzyılda Eflâki, XV. yüzyılda Âşık Paşazâde'nin tarihinde ve Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-Kudsiyye* adlı eserinde Babaî-Vefâî bağlantısından bahsedildiği görülmektedir. XV. yüzyılda Uzun Firdevsî tarafından kaleme alınan Hacı Bektaş Velayetanmesinde, XVI. yüzyıl sonlarında Gelibolulu Mustafa Ali tarafından kaleme alınan *Künhü'l-Ahbar* da, XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde Hacı Bektaş Veli ve bazı sûfilerin Horasan ve Yesevî bağlantısı fark edilmektedir.

Horasan Erenleri, Türkistan-Horasan bölgesinden önce Anadolu'ya arkasından da Balkanlara yönelen öncü Müslümanlar idiler. Moğol istilasından hemen sonra Horasan'dan Anadolu'ya yönelen bu göçebe kitleler, yeni yurt edindikleri bölgelerde kadim uyum becerileri sayesinde yabancılık çekmemişlerdir. Anadolu'nun ve Balkanlar'ın fethedilmesinde önemli rol oynayan Horasan erenleri

ve dervişleri Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da aktif rol almışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda faaliyet gösteren zümrelerden biri olan "abdâlân-ı rûm" taifesi Horasan erenlerinden bir unsur olarak görülmektedir. "Abdâl" veya "baba" ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinde bulunan bu derviş grupları devletin ilk fetihlerine katılıp büyük yararlılık göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde abdâl, baba, dede, ahî gibi isimler taşıyan ve Bizans topraklarında, Balkanlar'daki fetihlerde bulunan bu halk önderi dervişler hep ön planda olmuş ve ilk Osmanlı sultanları tarafından kendilerine bu öncülükleri sebebiyle hürmet gösterilmiştir. Bunlardan en önemli kişi olan Hacı Bektaş Veli zaman içerisinde bu halk önderlerinin en ulusu, ser-çeşmesi haline gelmiştir (Yaman, 2022, s. 60).

Bu Türkmen babaları/erenleri yeni fethedilen topraklarda Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iskân politikasına da katkı sağlamışlardır. Her biri farklı bir bölgeye görevlendirilmiş, bulundukları yerlerde dergâh ve türbeler kurmuşlardır. Horasan erenleri olarak ifade edilen bu şahsiyetler; Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu fetih politikasıyla sadece toprağı işlememiş aynı zamanda insanların gönüllerini de cezbederek onların kalplerinde günümüze kadar intikal eden derin izler oluşturmuşlardır (Aday, 2014, ss. 384-385).

"Horasan erenleri" ifadesi daha çok âşıkların kullandığı bir ifade gibi görünse de kimi şairler de şiirlerinde bu ifadeye yer vermiştir. İlk örnek şair Resmî'den (ö.1783) gelmektedir:

*Doksan altı bin Horasan pîrleri irşâd eder
Meks olan emâneti alıp Rûm'a gider,
Ol erenler çektiler hayli te'essüfle keder,
Aldı pîrinden icâzet nev-tarîk icâd eder,
Dürr-i deryâ-yı hüviyyet mazharı sırr-ı Ali (Ergun, 1931, s. 112).*

Şair bu örnekte, Horasan pirlilerinin emaneti olarak Anadolu'ya geldiklerinden ve bu erenlerin oldukça sıkıntı çektiklerinden bahseder. Başka bir örnekte XIX. yüzyıl âşıklarından Sefil Ednâ'nın (ö./1882) bir nefesinde Horasan ereni ifadesi göze çarpar:

*Horasan erenin medhin ederim,
Cümlelerin muradın ver Hızır Abdal,
Dertliyim derdime dermana geldim,
Cümlelerin muradın ver Hızır Abdal (Demircan, 1997, s. 143).*

Horasan erenlerini öven şair onların muradını Hızır Abdal'dan istemektedir. Dertine derman arayan şair Hızır Abdal'dan bütün dertlerine derman ister. Horasan erenleri Türkistan Horasan bölgesinde tasavvuf temelli gelişen marifet ve irfan geleneğini önce Anadolu'ya sonrasında fetihlerle birlikte Balkanlara aktarmışlardır. Aktarılan bu ilim, irfan ve bilgi ile bölgede bulunan halkların kalbi kazanılmış, birçok bölge savaş yapılmadan Türk hâkimiyetine girmiştir. Oluşan bu hoşgörü temelli İslam anlayışı ile bu hâkimiyeti uzun yıllar sürmüştür.

3. Hacı Bektaş Veli ve Horasan Bağı

XI. yüzyıl ile XV. yüzyıla kadarki süreçte Türkistan'dan Anadolu'ya gelen "gazi, derviş, baba, dede" gibi unvanlar ile adlandırılan kişiler Anadolu'nun Türk-İslam kültürü ile tanışmasında önemli bir rol oynamışlardır. Horasan erenleri diye tabir ettiğimiz bu şahsiyetlerin Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli etkileri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kurulma aşamasında Anadolu ve sınır boylarına, Türk ve İslam medeniyetinin temsilcisi kabilinden her çeşit sufî dervişler yerleştirilmiştir. Horasan tasavvuf ekolünde yetişen bu dervişler, ilk önceleri Doğu ve Orta Anadolu'ya gelmişlerdir. Sonraları Batıya ve Balkanlara doğru yönelmişlerdir (Barkan, 1993, s. 11).

Çeşitli tarikat zümrelerinden mürekkep bu dervişlere bir nevi "İslam Davetçileri" diyebiliriz. Türkler arasında İslamiyet'in hızlı kabul görmesi; İslam dinini katı bir söylemle telkin eden din alimlerinin değil, dinin şer'i kurallarından ziyade halkın benimseyeceği bir şekilde, eski inanç ve

itikatlarıyla kaynaştırarak, göçebe Türkmenlerin yaşadığı sahalara İslamiyet'i taşıyan bu gezgin hoşgörülü şeyh ve dervişlerin ürünüdür. Bu durum bu şahsiyetlerin dinî kuralları hafife almaları anlamına gelmemektedir. Dinin kurallarını yerine getirmekle beraber (namaz, oruç, ibadet vb.) dini kurallara açıkça karşı olmayan eski atalar kültürüne de bağlı kişilerdir. Bunlar bizim burada "Horasan Erenleri" ile isimlendirdiğimiz çeşitli açıklamalarını yaptığımız derviş zümreleridir. Bu dervişler, mensubu oldukları tarikatların ayin, erkân ve inanç ritüellerini bölge insanına anlatmış, İslamiyet'in tasavvufi yorumunu yöre insanına aşılamlıdır. Bu zümreler "gazi, alperen, dede, baba" gibi milli ve dini unvanlara sahip olup, aynı zamanda eski Türk inanç ve geleneklerini de kısmen günlük yaşamda devam ettiren unsurlardır.

Horasan/Nişabur'da doğan Hacı Bektaş Velî, XIII. yüzyılda Anadolu'da Horasan mektebinin en önemli temsilcisidir. Hacı Bektaş Velî'nin tasavvufi meşrebi ve Anadolu'da intisap ettiği tasavvufi oluşum hakkında hüküm ve kanaat oluşturmak zordur. Bu zorluk gerek kendisi gerekse tarikat mensupları hakkında yazılmış muhtelif eserlerde farklı yorumların yapılışı ve yazılı kaynaklarda yeterli bilginin olmayışı gibi sebeplerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Genel kabule göre; XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol ordularının önünden Anadolu'ya göç eden pek çok kişi arasında Hacı Bektaş Veli ve kardeşi Menteş de vardı. Hacı Bektaş Veli'nin Horasan Melâmetiyye mektebi çerçevesinde, "Horasan Erenleri" olarak da ifade edilen Kalenderiyye akımına mensup bir sûfî olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca onunla aynı mektebe mensup Kudbeddin Haydar ve Lokmân-ı Serahsî kanalıyla Hoca Ahmet Yesevî'ye ulaşan tarikat silsilesinin olduğu ve bu bağlantıyla bir Haydari dervişi olarak Anadolu'ya geldiği ifade edilir. Vilayetnâme'ye göre Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelişi bizzat Hoca Ahmet Yesevî'nin isteği üzere olmuştur:

"Ya Bektaş, dedi, Biz, bu yokluk yurdunda fazla kalamayız, ahirete gideriz. Git, seni Rum'a saldı; Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik, Rum'da gerçek erenler, budalalar, sarhoşlar çoktur; artık hiçbir yerde eğlenme, hemen yürü".

Yine kaynaklar Hacı Bektaş Veli'nin bir güvercin donuna girerek doğruca Suluca Karahöyük'e indiğini kaydeder (Ülken, 2003, ss. 92-96).

Velayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin en belirgin özelliği, Ehl-i Beyte ve on iki imam soyuna nisbet edilerek Peygamber soyuna mensup bir seyyid olmasıdır. İmam Musa Kazım neslinden olan babası İbrahim Sani, Horasan hâkimi olduğu için, Hacı Bektaş Veli bir şehzade olarak doğmuştur. Çocukluğunda önce Yesevî süfisi Lokman Perende'nin, ardından Hoca Ahmet Yesevî'den nasip almıştır. Daha bu yıllarda, birçok keramet göstererek herkesi hayretler içinde bırakmış, rivayete göre; Hoca Ahmet Yesevî'nin "nefes evladı" olan Kutbü'd-din Haydar'ı esir düştüğü Bedahşan ilindeki kâfirlerin elinden kurtarmıştır. Hacı Bektaş Veli, bu olağanüstü başarılarından sonra artık Horasan'da kalmayıp, Hoca Ahmet Yesevî'nin emir ve işaretiyle Anadolu topraklarına gelmiştir (Taşgın & Taşgın, 2024, ss. 219-234). Hoca Ahmet Yesevî'nin Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'ya göndermesine ilişkin rivayete göre, Hoca Ahmet Yesevî, uzun zamandır sakladığı babası Şeyh İbrahim ibn İlyas emanetlerini tac, hırka, sofrası ve seccadeyi sahibi olan Hacı Bektaş Veli'ye teslim ettikten sonra şöyle der;

"Ya Hacı Bektaş, tam olarak nasibini aldın. Müjde olsun ki, Kutbü'l-aktab'lık senindir, kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye dek bizimdi, bundan sonra senindir. (...) Var seni Rum'a saldı, Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik, Rum abdallarına seni baş yaptık! "

Hacı Bektaş Veli önce hac vazifesini ifa edip, sonra Anadolu'ya intikal etmiştir. Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya geçmeden önce Necef ve Mekke'ye giderek hacı olmasının önemli bir hususiyeti vardır. O dönemin âlimlerinin ve ulu kişilerinin hayatları incelendiğinde bu yolun izlendiği anlaşılmaktadır (Taşgın, 2009, ss. 1-9). Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya vasil olmadan önce Necef, Kerbela, Medine'de bulunan dedelerinin kabirlerini ziyaret etmiştir. Sonrasında Bağdat, Necef, Şam ve Kudüs gibi o yıllarda ilim mekanları olarak şehirleri dolaşmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin Nişabur'dan itibaren takip ettiği güzergâhın "Cadde-yi Horasan" tabir edilen güzergâh olduğu anlaşılmaktadır. Bu yol Nişabur, Rey, Save, Hamedan, Kengaver, Sahne, Hangiyn, Kirmanşah, Kazimiyye, Bağdat, Kerbela, Hile, Kufe ve Necefe ulaşan güzergâhtır. Hacı Bektaş Veli de bu güzergâhı takip ederek hac yolculuğunu yapmıştır (Doğan Turay, 2021, ss. 61-80).

Hacı Bektaş Veli'nin keramet ve himmetleriyle XIV. yüzyılda Orta Anadolu bozkırlarında Bektaşilik tarikatı; XV-XVI. yüzyıllarda Yeniçeri Ocağı'nın manevi koruyucusu payesi verilerek, adeta "resmi bir mahiyet" aldıktan sonra, asırlar boyu Osmanlı sultanlarının destek ve himayesine mazhar olmuştur. Esasen Hacı Bektaş Veli'nin Osmanoğulları'nın gelecekteki güçlü devletini müjdelemesi, Osman Gazi'ye kılıç kuşatması veya taç giydirmesi, Orhan Gazi gibi ilk Osmanlı hükümdarları ile yakın münasebetleri, Hacı Bektaş Veli'nin XIV. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın tesisinde himmet eden manevi bir pir rolünü oynaması gibi hususlarla ilgili menkıbelerin yüzyıl kadar sonra yani XV. asrın ilk yarısında oluşturulduğu gerçeği de zikredilmesi gerekli bir husustur. XV. yüzyıldan itibaren yoğunlaşarak Balkanları fetheden Osmanlı fütuhatı ile Bektaşilik, Balkanlara geçmiş, Romanya'da Tuna kıyılarından Arnavutluk topraklarında Adriyatik'e kadar uzanan çok geniş bir alanda Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba gibi efsanevi öncüler eli ile oluşturduğu merkezlerle, Balkanların İslamlaşmasında önemli bir görev ifa etmiştir. Bu görevin ve Horasan erenlerinin bıraktığı izleri Balkan coğrafyasında bugün dahi görüp izleyebilmemiz, oluşturulan etki alanının ilmi dayanağının, yaygınlık ve derinliğinin kanıtıdır (Köprülü, 1979, s. 46).

Horasan erenlerinden Seyyid Battal Gazi'yi piri olarak kabul eden Hacı Bektaş Veli'nin, Eskişehir'e gelerek Kurban bayramında dervişleriyle Seyyid Gazi zaviyesinde geçirdiği ve ayinlere katıldığı Velayetname'de anlatılmaktadır. Evliya Çelebi, Hoca Ahmet Yesevi gibi soy kütüğü Hz. Ali'ye çıkan, Seyyid Battal Gazi ile Hacı Bektaş Veli'yi Orhan Gazi'nin şahsında Osmanlı tarihi ile birleştirir. Bu konuda Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yer alan metin şöyledir:

"Horasan'dan yedi yüz Horasan erenleri ile Hacı Bektaş-ı Veli ceddimiz Türk-i Türkan Hoca Ahmed-i Yesevi Hazretleri'nden Rum'a gelmek için mezun olup doğru bu Asitane-i Seyyid Battal Gazi'ye gelüp niçe zaman anda ikamet edüp Bursa'dan Orhan Gazi Hacı Bektaş-ı Veli'yi görmeğe bu Seyyid Battal Asitanesi'ne gezüp Bektaş-ı Veli ile müşerref olup Bektaş-ı Veli ricasıyla bu Asitane-yi Battal'ı Koca Orhan Gazi eyle imar edüp guya bir kal 'a-yı metin edüp bin adet hane halkın iskan etdirüp şehri imar eder (Evliya Çelebi, 1999, s. 12).

Evliya Çelebi, Osmanlı'nın kuruluş yıllarının Orhan Gazi dönemini anlatırken Horasan vurgusu yapar ve Horasan'dan gelerek Anadolu'da irşat postuna oturan Hacı Bektaş Veli hakkında şunları yazar:

"Orhan Gazi'nin zaman-ı hilafetinde cedd-i izamımız Türk-i Türkan Hoca Ahmed-i Yesevi Hazretleri Horasan'dan halifesi olan Hacı Bektaş-ı Veli'yi üç yüz fukarasıyla sahib-i seccade idüp deff ve kudüm ve alem saraf virüp 'Var Orhan Beğ ile Rum fatihi ol ya Bektaş!' diyü nefes idüp Hacı Bektaş-ı Veli üç yüz er ile Horasan'dan Orhan Gazi'ye gelüp mülakat olduğu gibi Bursa üstüne gelüp feth itdiler. Türk-i Türkan Hoca Ahmed-i Yesevi'nin halifelerinden Şeyh Lokman ki Horasan erenlerindendir. Valid-i büzürgvarı Hacı Bektaş'ı Şeyh Lokman'a tilamizliğe verüp Hacı Bektaş anlardan ulum-ı zahire ve batınayı tahsil eyledi. Devletleri müebbed ola deyü yetmiş aded kibar-ı Evliyaullah Horasan'da Yesu şehrinde Türk-i Türkan Hoca Ahmed Yesevi Hazretleri huzurunda hayr dua ve senalar edüp yedi yüz fukarasıyla Hacı Bektaş-ı Veli'yi Devlet-i Al-i Osman'a muin ü zahir ola deyü gönderüp." (Evliya Çelebi, 1996, s. 34).

Hacı Bektaş Veli ile birlikte Anadolu'da teşekkül eden Bektaşilik, XIII. yüzyıldan XV. yüzyılın sonlarına kadar devam eden teşekkül dönemi, XVI. yüzyıldan 1826'ya kadar devam eden sistemli tarikat dönemi olarak iki safhada ele alınmaktadır. İlk dönem, Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldikten sonra Baba İlyas Horasânî'ye (ö.1240) mürit olması ve dolayısıyla Vefâi tarikatı çevresine katılmasıyla başlar (Ülken, 2003, s. 96). Osmanlı İmparatorluğunda XIV. yüzyıldan itibaren gerek siyasi gerekse toplumsal anlamda büyük etki yaratmış olan Bektaşî tarikatının Şeyhi Hacı Bektaş Veli'nin temellerini attığı Alevi-Bektaşî öğretisi, fetihler ile yeknesak genişleyerek salt Anadolu'da değil, Balkanlar, Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna, Kosova, Makedonya ve Azerbaycan'a kadar yayılmış ve kabul görmüştür. Bu genişleme devletin fütuhat anlayışına paralel gelişmiş, gerileme ile beraber gerilemiştir. Hacı Bektaş Veli'nin tarif ettiği kâmil insan, öncelikle iç dünyasına yönelmiş ve tüm kötülüklerden arınmış olan insandır. Horasan Melamet Ocağının³ en temel özelliklerinden olan dış görünüşe önem vermeme Hacı Bektaş Veli'de de kendini gösterir. Onun mükemmel insan tasvirinde dış görünüşün hiçbir önemi yoktur.

³ IX. yüzyılda Horasan bölgesinde ortaya çıkıp daha sonra bütün İslâm dünyasında yaygınlık kazanan tasavvuf anlayışıdır.

Bu minvalde Horasan Melametiliği nedir? konusunu kısaca izah etmek durumundayız. Horasan bölgesinde iki önemli tasavvufi eğilimin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar Horasan Melâmetîlik anlayışı ve Hoca Ahmet Yesevî çevresinin tasavvufi düşünceleridir. Adını doğduğu Horasan bölgesinden alan Melâmetîlik anlayışı, büyük ölçüde tasavvufî nitelikler taşımakla birlikte, bazı tasavvufî akımlarda olduğu gibi, sadece kuru bir zühd ile yetinmemiştir. Zühd anlayışına ilave olarak cezbeci/coşkun bir karakter özelliği de eklenmiştir. Bu anlayış, özellikle Fârisî ve Türk sûfîlerin çabalarıyla Horasan çevresinde yayılmıştır. Bu anlayışın bu bölgede yayılması ve yerleşmesinde Hamdûn Kassâr (271/884), Ebû Osman el-Hîrî (290/902) ve Ebû Saîd Ebî'l-Hayr (440/1049) gibi seçkin sûfîlerin önemli rolleri vardı. Bu anlayış, daha sonra İbn Arabî, Evhadüddin Kirmânî, Sadreddin Konevî, Fahreddin İrâkî, Necmüddin Dâye ve Mevlânâ gibi sonradan Anadolu'ya gelmiş veya yaşamlarını orada geçirmiş olan pek çok sûfiyi de etkilemiştir.

Melâmetîlik'te insanın yaptığı iyiliklerin Allah'tan, kötülüklerinin ise kendi nefsinden kaynaklandığı prensibi hâkimdir. Bu bakış açısını benimseyen sûfî, işte bu yüzden, yapmış olduğu iyilikleri halktan gizlemesine karşılık, kötülüklerini ifşa etmektedir. Burada amaç, özellikle insanların kınamasına maruz kalarak nefsi kirden arındırarak Hakka ulaşmaktır. Bu doğrultuda nefse karşı mücadele, nefsi aşağılamak, nefsin iyiliklerini gizlemek, hatta insanların yanında onların kınama ve ayıplamasına sebep olacak derecede dinî öğretilerin zahirine aykırı davranışlar sergilemek, oldukça önemlidir. Bu özelliklerinden dolayı Melâmetîlik, kurumlaşmış bir tarikattan ziyade, her tarikatta belli ölçülerde etkileri olan ve iz bırakan bir anlayış olarak kabul edilmektedir.

Hacı Bektaş Velî, genel anlamda bu özellikleri kabul etmekle beraber, sadece yalın bir zühtten ibaret olmayıp ilahi aşkı merkeze alan cezbeci bir yapıya sahiptir. Bu kapsamda Hacı Bektaş Velî'nin sunduğu İslam anlayışının, Horasan Melâmetîliği'nin yalın zühd karşıtı olan cezbeci özelliğini yansıtan bir niteliğe sahip olduğunu anlamaktayız. Dünyayı, dünyevi gaye ve değerleri de küçümseyen bir niteliğe sahiptir.

Diğer yandan Hacı Bektaş Velî, Mevlânâ, Baba İlyas ve Ahi Evren ile çağdaştır. Hacı Bektaş Velî Vilâyetnamesinde Ahi Evren ile Hacı Bektaş Velî'nin iki dost olduklarını yazmaktadır. Bektaşîlik tarikatına giriş töreni, eşik öpme, kuşak bağlama törenleri ve hatta ayinlerde okunan dualar tamamıyla ahilikten alınmıştır. Osmanlı döneminde Bektaşîlik'in etkili olmasına rağmen Hacı Bektaş Velî, Osmanlı İmparatorluğu kurulmadan önce vefat etmiştir. Bu konuda Orhan Gazi (1326-1362) döneminde kurulan yeniçeri teşkilatına dua ettiği iddiaları olsa da Âşık paşazade Hacı Bektaş Velî'nin, Osmanlı saltanatından kimseyle görüşmediğini, bunun aksini söyleyenin, yalan söylediğini belirtmiştir. Horasan erenleri diye bilinen Türkmen babaları içinde Hacı Bektaş Velî'nin yeri, çok büyüktür (Çetinkaya, 1999, ss. 350-352).

Hacı Bektaş Velî ve Horasan bağı Bektaşî kaynaklı şiirlerde de oldukça fazla yer almaktadır. Kemterî (1254/1838).

*Horasan şehrinde zuhur eyleyen
Hünkâr Hacı Bektaşî Velî pirimdir
Gelip rum diyarın pîrnur eyleyen
Hünkâr Hacı Bektaşî Velî pirimdir
Güvercin donunda pervaz eyledi
Rum erleri gelip niyaz eyledi
Tevellî sırrına ağaz eyledi
Hünkâr Hacı Bektaşî Velî pirimdir
Cansız duvarları odur yürüten
Beştaşî getirip şahit eyleyen
Kara taşî çamur gibi yoğuran
Hünkâr Hacı Bektaşî Velî pirimdir
Burhan istediler ol dem pirinden
Ak dedi Akpınar aktı yok iken*

*Avucunda gösterdi nurdan yeşil ben
Hünkâr Hacı Bektaşî Veli pirimdir
Pirim nesl-i isna aşar değil mi
Muhammed Ali'nin varisi ilmi
Kapısında kuldur bu aşık Kemter'i
Hünkâr Hacı Bektaşî Veli pirimdir.*

Alevi-Bektaşî şair ve eren Abdal Musa (811/1408) şiirinde Horasan bölgesi ve Hacı Bektaş Veli ilişkisini vurgulamıştır.

*Horasan' dan Rum'a zuhur eyleyen
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi
Binip cansız duvarları yürüten
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi?
Doksan altı bin Horasan pirleri
Elli yedi bin de Rum erenleri
Cümlesinin serfirâzı serveri
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi?
Balı' m Sutlan arkadaşı yoldaşı
Kızıl Deli Sultan' dürür hem eşi
Abdal Musa Sultan dersin ne kişi
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi?*

Yakın tarihimizin ozanlarından merhum Âşık Veysel (1894-1973) bir şiirinde Horasan ve Hacı Bektaş Veli bağını ifade etmiştir.

*Medet, mürvet deyip kapına geldim
İsteğim, dileğim var Hacı Bektaş
İndim eşiğine yüzümü sürdüm
Kusurum, günahım var Hacı Bektaş
Kul olanın elbet olur kusuru
Nesl-i Peygambersin cihanın nuru
Ali'sin, veli'sin, pirlerin piri
Galma kusurlara pir Hacı Bektaş
Horasan'dan ayakbastın Urum'a
Mucizeler şahit oldu pirime
Bak şu vaziyete, bak şu duruma
Eşin yok cihanda bir Hacı Bektaş
Geçmem dedin duvarımda sinekten
Yalan sadır olmaz ervah-i pâkten
Sana inanmışım ervahten, kökten
Sana inanmayan kör Hacı Bektaş
Sana yalvarıyor Veysel biçare
Yine senden olur her derde çare
Bir arzuhal sundum gani Hünkâr'a
Kerem'in, ihsanın bol Hacı Bektaş*

Anadolu'da Hacı Bektaş Velî'ye mensup sûfî ve şair Said Emre (XIII. yüzyıl?) bir şiirinde Horasan'dan bahsetmiştir;

*Doksanaltı bin Horasan pirleri
Elliyedibin Urum erleri
Cümlesinin sarfızarı serveri
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi? (Özmen, 1995/1, s. 221).*

Hilmi Dede Baba da Bektaşiliğin tüm inceliklerini dizelerinde derin bilgisi ile işleyip Hacı Bektaş sevgisini konu edinmiştir.

*Horasan şehrinde zuhur eyliyen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir
Gelip Rum diyarın pür nur eyliyen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir (Yıldırım, 1997/II, s. 238).*

XVII. yüzyıl Alevi-Bektaşî ozanlarından Dedemoğlu Horasan başını bir şiirinde şöyle ifade etmiştir:

*Çıktık Horasan'dan eyledik sökün
Düşürdüler bizi tozlu yollara
Omuzda parlıyor kargı cıdalar
Aşırdılar bizi karlı dağlara
Bölük bölük oldu yüklendi göçler
Atlandı yaşlılar yayandır gençler
Başımıza geldi gördüğü düşler
Düşürdüler bizi gurbet ellere
Gahi konduk gahi göçtük yollara
Bilip bilmediğim gurbet ellere
Alem dağlarından şu düz çöllere
Şimden sonra destan olsun dillere
Oradan yükledik geldik Culab'a
Seksen dört bir erdir gelmez hesaba
Deve koyun çoktur insan kalaba
Susuz hayvan inileşir göllere
Dedemoğlu der ki aşkın bağından
Aşırdılar bizi Yozgat dağından
Anadolu Sivas şehri sağından
Bizden sonra bir nam kalsın illere*

Anadolu'da Alevi-Bektaşî Türkmen kültüründe "Horasandan Gelmek" tabiri "Türk/Türkmen Olmak" anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu detay sadece coğrafi bir bağdan ibaret olmayıp, inançlarının ve kabullerinin tarihi ve tasavvufi kökenini ifade amacıyla kullanılmaktadır.

Sekizinci İmam, İmam-ı Ali Rıza, Harun Reşid'in de defnedildiği Horasan'da bulunan Meşhed/Tus yakınlarındaki Senebâd Köyü'ne gömülür (Fırlalı, 1984, ss. 166-168). Dûvâzlarda⁴, İmam Ali Rıza'nın gömülü olduğu yere gönderme yapılır. Bu sebeple dûvâzlarda İmam Ali Rıza için yapılan en belirgin vurgu onun "Şâh-ı Horasan" olmasıdır:

⁴ Dûvaz imam, düvaze veya imam olarak da adlandırılır. Alevi ve Bektaşî şiirinde görülür. Farsça'da oniki anlamına gelen düvazdeh kelimesinin kısaltılmış söylenişidir.

Sekkiz kapısı cennet-i adnin be-velâyet

Musi-i Rıza Şâh-ı Horasân Ali'dir

Şâh Hatayî (Arslanoğlu, 1992, s. 124).

Ali Musa Rıza velâyette kân,

Sâlâr-ı evliyâ Şâh-ı Horasan

Teslim-i ser cânız ikrârla îman

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz Kalbî (Ergun, 1946a, s. 156).

Bektaşilikle ilişkilendirilen Yeniçeriler, sefer sırasında düşman bölgesine girdikleri zaman bütün ordunun iştirakiyle birlikte her gün ikindi namazı kılındıktan sonra toplu olarak dua yaparlardı. İkinci namazı kılındıktan sonra kethûda bey, dua için çadırdan çıkar, yüksekçe bir şeyin üzerine otururdu. Yeniçeri ağası ve diğer ocak ağalarının adamları da büyük bir daire oluşturacak şekilde kethûda beyin önünde, her odanın mensupları da kendi çadırlarının önünde ayakta dizilirlerdi. Ocak yazıcısı, kethûda beyin yanına gelerek duaya başlardı. Bu dualara gülbank⁵ denilirdi. Hacı Bektaş Veli/ Bektaşilik ile Horasan bağı bu gülbanklarda aşağıdaki bir örneğini gördüğümüz Hacı Bektaş Veli'nin ismi Horasan ile ilişkilendirilerek "Hacı Bektâş-ı Veli Şâh-ı Horasan" şekilde yer alırdı.

Gülbank-ı Muhammed'i Bismi – şâh Allah Allah

Dervîşi dervîşân, makbûl-ü makbûlan,

Baş üryân, sine pür-yân, dide âl kan, Yezide kan kusturan,

Göğüs kalkan, arslan pençesinden kelle kurtaran

Bu meydanda nice başlar kesilir, olmaz soran.

Mücizâtı Fâhr-ı cihân.

Kerem-i Şâh-ı merdan, bi-hürmeti âbdalân.

Pirimiz, Hünkârımız, tâc-ül ârifin gavs-el vâsîlîn

Hacı Bektâş-ı Veli Şâh-ı Horasan.

Hinzırdır, mel'undur, münâfık'dır Yezid'le Mervân.

Le'anallâhü Yezîde ve âla kavline,

Âlî uğruna on iki imam katarına,

Pîr gayretine, dem-i pir, kerem-i evliyâ, gerçeklerin demine

Hû diyelim Hû (Koca, 2000, s. 102).

Fütüvvetname-i Bektaşîyye'nin (2022) birçok yerinde Hacı Bektaş Veli ve Horasan bağı çokça zikredilmiştir. Risalenin dördüncü satırında "Hünkâr Hacı Bektaş El Horasanî" olarak zikredilmektedir.

Fütüvvetname-i Bektaşîyye'nin 92'nci sayfasında yer alan risalenin günümüz alfabetine çevrilmesi aşağıdadır.

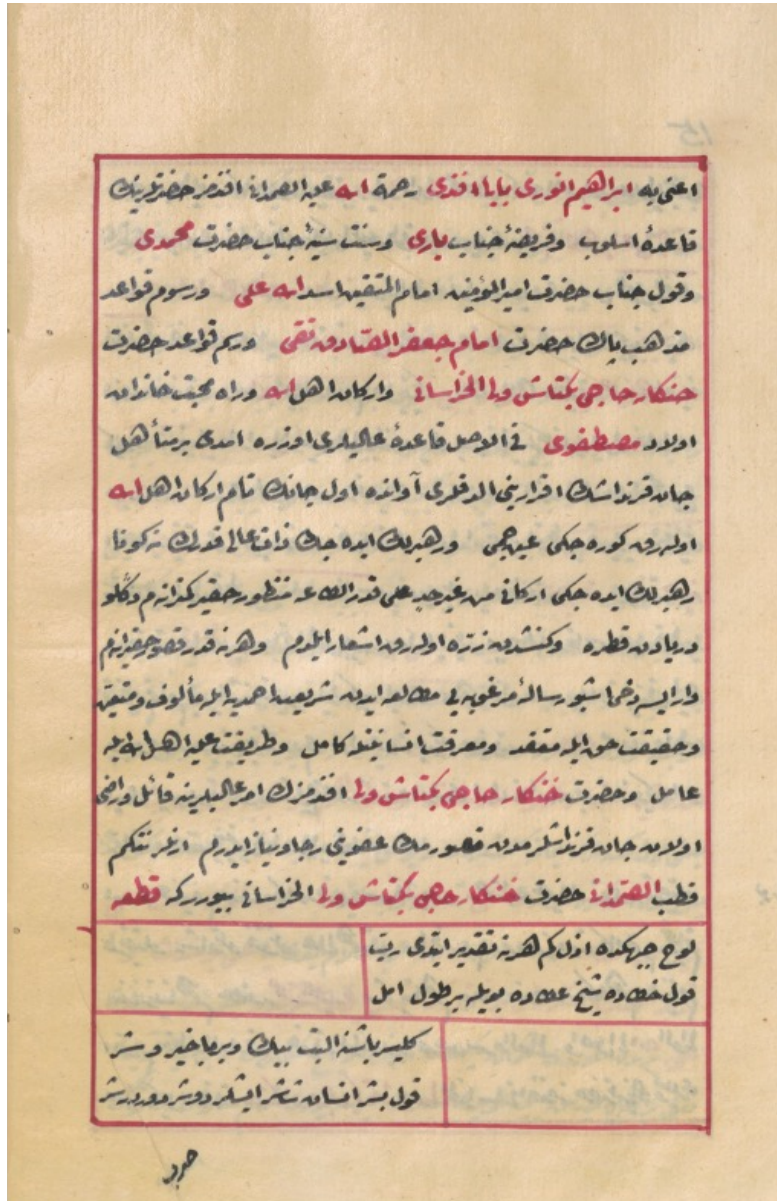
"A'nî bihi İbrahim Enveri Baba Efendi rahmetullahi aleyhi's-samedani efendimiz hazretlerinin kaide-i üslub ve fariza-i Cenab-ı Bari ve sünnet-i seniyye-i Cenab-ı Hazret-i Muhammedi ve kavl-i cenab-ı Hazret-i Emirülmü'minîn İmamü'l-müttakîn Esedullah Ali ve rûsum-ı kavaid-i mezheb-i pak-ı Hazret-i İmam Cafer es-Sadık Taki ve resm-i kavaid-i Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli el-Horasanî ve erkân-ı ehlullah ve rah-ı muhabbet-i handan-ı evlad-ı Mustafavi fi'l-asl kaide-i âlileri üzere imdi bir müteehhil can karındaşın ikrarını aldıkları âvânde ol canın tam erkân-ı ehlullah olarak göreceği ayin-i cemi ve rehberlik edecek zat-ı âlî-kadri ne güne rehberlik edeceği erkânı min gayri haddin ala kadri't-tâa manzûr-ı hakîr-i kemteranem denlû deryadan katre ve güneşten zerre olarak iş'âr eyledim ve her ne kadar kusur-ı hakiranem var ise dahî işbu risale-i mergûbeyi mütalaa eden şeriat-i Ahmediye ile me'luf ve müteayyen ve hakikat-i Hak ile mu'tekid ve marifet-i insaniyetle kamil ve tarikat-ı alîyye ehlullah ile âmil ve Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli efendimizin emr-i alilerine kail ve râzı olan can karındaşlarımdan kusurumun

5 Gülbank (gülbeng): Farsça "gül sesi" veya "bülbül şakıması" anlamına gelmektedir. Terim olarak hep bir ağızdan yapılan dua ve ant anlamına gelir.

afvını rica ve niyaz ederim. Erenler! Nitekim Kutb'ü-s-Samedani Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli el-Horasanî buyurur ki kıt'a: Levh-i cephende ezel kim her ne takdir etti Rab Kavl-i hatada şeyh-i atâda böyle bir tûl-ı emel Gelir başına elbet bin ü bir ba hayr u şer Kul beşer insan şaşar işler düşer dörder beşer..."

Şekil 1

Fütüvvetname-i Bektaşîyye, s. 92

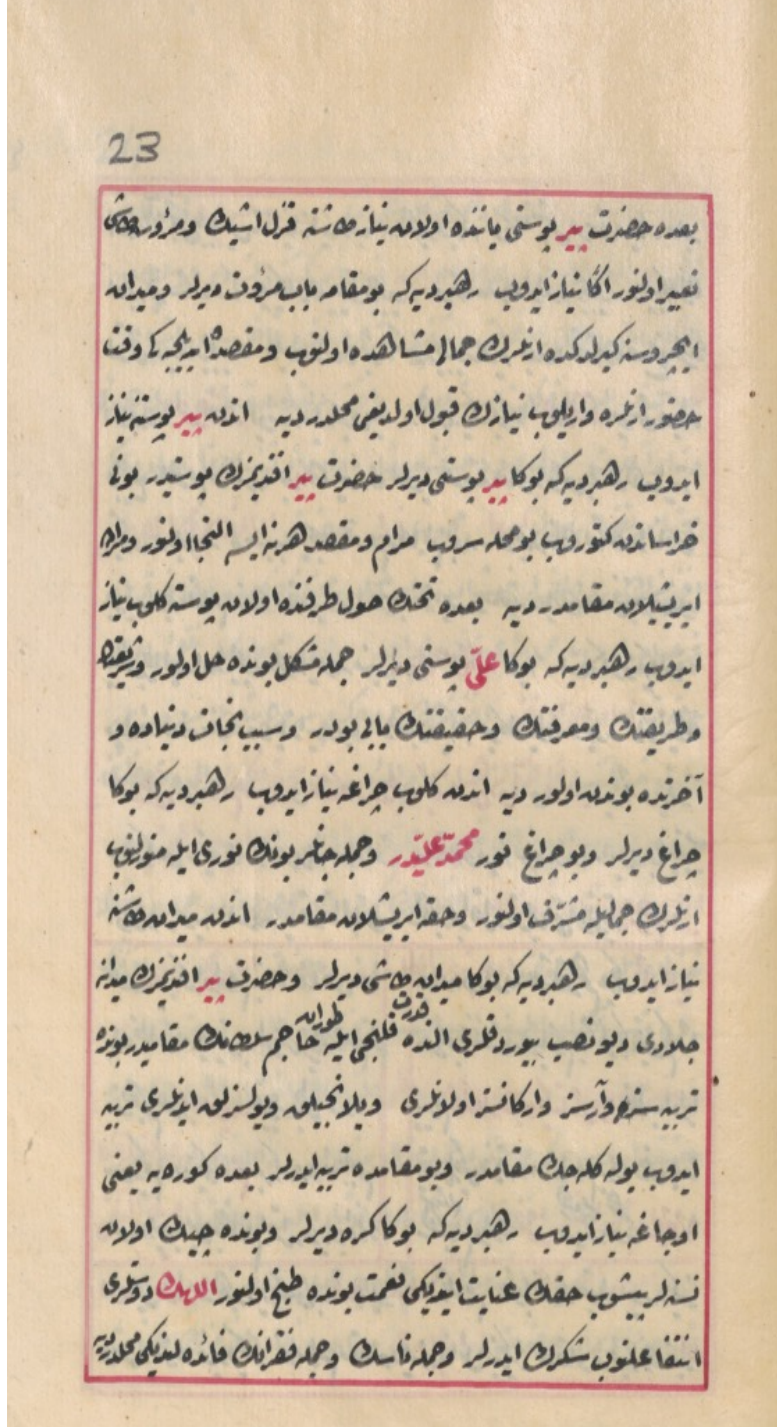
Fütüvvetname-i Bektaşîyye'nin başka bir bölümünde sayfa 121'de Hacı Bektaş Veli'nin oturduğu pir postunun diğer isminin "Horasan postu" olduğundan bir bölüm yer almaktadır.

Hacı Bektaş Veli felsefesi sevgi, hoşgörü, birlik konuları üzerinden şekillenmiş, dönemin siyasi ortamına rağmen, engin zekâsı ile çağının ötesi niteliğinde fikirler ortaya koymuştur. Öyle ki İnsan Hakları Evrensel bildirgesinin temel değerlerini XIII. yüzyılda Hacı Bektaş Veli’de de görmek mümkündür. Onun anlayışında kadına saygı kavramı devrinin çok ötesindedir. Gerek düşüncelerinde gerekse Alevi-Bektaşî ayinlerinde kadın ve erkek eşit seviyede tutulmuştur. Esasen eski Türklerin ırkı

özelliklerinde kadına verilen değer bu şekilde sürdürülmüştür (Bahadır, 2014, s. 32). Hacı Bektaş Veli Horasan erenlerindendir. Horasan Melâmetiliğini, Horasan marifet ve hikmet ekolünü Horasandan Anadolu'ya, Anadolu'dan Balkanlara ve dünyaya ulaştıran ser çeşmedir.

Şekil 2

Fütüvvetname-i Bektaşîyye, s. 121

Fütüvvetname-i Bektaşîyye'nin 121'inci sayfasında yer alan risalenin günümüz alfabesine çevrilmiş hali aşağıdadır.

"Badehu Hazret-i Pîr postu yanında olan niyaz taşına, kızıl eşik ve mürüvvet taşı tabir olunur ona niyaz edüp rehber diye ki "Bu makama bab-ı mürüvvet derler ve meydan içerisine girildikte erenlerin cemali müşahede olunup ve maksada erileceği vakit huzur-ı erenlere varılıp niyazın kabul olduğu mahaldir" diye. Ondandır Pîr postuna niyaz edüp rehber diye ki: "Buna Pîr postu derler, Hazret-i Pîr efendimizin postudur. Bunu Horasan'dan getirip bu mahalle serip meram ve maksad her ne ise iltica olunur ve murada erişilen makamdır" diye. Badehu tahtın sol tarafında olan posta gelip niyaz edip rehber diye ki: "Buna Ali postu derler, cümle müşkül bunda hall olur ve şeriatin ve tarikatın ve marifetin ve hakikatin babı budur. Ve sebep-i necat dünyada ve ahirette bundan olur" diye. Ondandır gelip çerağa niyaz edip rehber diye ki: "Buna çerağ derler ve bu çerağ nur-ı Muhammed Ali'dir ve cümle canlar bunun nuru ile münevverlenüp erenlerin cemaliyle müşerref olunur ve Hakk'a erişilen makamdır." Ondandır meydan taşına niyaz edip rehber diye ki: "Buna meydan taşı derler ve Hazret-i Pîr efendimizin meydana celladı deyü nasb buyurdıkları, elinde kudret kılıncı ile duran Hacı Sultan'ın makamıdır. Bunda terbiyesiz ve arsız ve erkânsız olanları ve yalancılık ve yolsuzluk edenleri terbiye edip yola gelecek makamdır. Ve bu makamda terbiye ederler." Badehu küreye yani ocağa niyaz edip rehber der ki: "Buna küre derler ve bunda çiğ olan nesneler pişip hakkın inayet ettiği nimet bunda tabh olunur. Allah'ın dostları intifalanıp şükürün ederler ve cümle nâsin ve cümle fukaranın faidelendiği mahaldir" diye...."

Sonuç

Milletler geçmişlerinde ve tarihlerinde önemli yer tutmuş kişileri, olayları, mekânları ve kavramları unutmazlar ve nesilden nesile aktarırlar. Bu aktarma eğer sözlü kültürü gelişmiş toplumlarda ise çok daha güçlü bir şekilde dilden dile aktarılır. Alevi-Bektaşî toplulukları arasında çokça zikredilen "Horasan'dan gelmelik" ve "Horasan erenleri" kabulü ve bu kabulün farklı şekillerle cem ibadetleri esnasında dua ve niyazlarda dile getirilmesi bahsettiğimiz köklü geçmişin bir tezahürüdür. Hacı Bektaş Veli'nin Horasanî lakabı ile anılması, velayetnamesinde Hacı Bektaş Veli'nin açık bir şekilde oradan gelmiş olmasının anlatılması sebepsiz değildir. Esasen Alevi-Bektaşî toplulukları arasında Horasan'a olan vurgu iki önemli hususa dayanmaktadır. İlki bu insanların tarihî mekân bilgisine, kadim vatan algılarına ve oradan başlayan tarihi göçe, ikincisi ise geldikleri coğrafyadaki tasavvufî bakışa, hayat felsefesine ve bu felsefenin yeni vatan edindikleri coğrafyaya aktarılmasınadır.

Horasan bölgesi günümüzde İran, Afganistan, Türkmenistan devletleri arasında paylaşılan geniş bir coğrafi bölgenin adıdır. Horasan erenleri tabiri genel olarak Horasan bölgesinde ve ekolünde yetişmiş veya bu yöreye başka yerden gelmiş şeyh ve dervişleri adı olsa da Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına büyük katkı sağlayan üç evliya zümresinden (Türkistan erenleri, Horasan erenleri, Rum erenleri) biri olarak ifade edilebilir. Bu evliyalar geldikleri coğrafyaya veya izledikleri güzergâha nispetle Horasan Erenleri olarak adlandırılmaktadır. Evliya menakıbnamelerinde de Anadolu'ya göç ettiğinden söz edilen dervişler, hangi tarikata mensup olursa olsun, mutlaka Horasan'dan göçme, yani Horasan Erenleri'nden sayılmaktadır. Horasan bölgesi, İslam dünyası ile Türk dünyası arasında bir geçit olmuş, İslamiyet, Türkler arasına buradan girmiştir. Hiç kuşkusuz tasavvuf hareketinin Anadolu'da alt yapısını oluşturan Hoca Ahmet Yesevî ve hikmetleri Horasan erenlerinin çıkış noktasını teşkil etmiştir. Anadolu'da özellikle kırsal kesimlere yerleşerek bölge halkının dinî ve ahlakî eğitiminde rol oynamışlardır. Yerleştikleri bölgelerde halktan biri gibi tarımla veya hayvancılıkla uğraşmışlardır. Halk arasında daha çok menkıbe ve kerametleriyle tanınan, onlara birtakım hikmetli sözler, nasihatler, şiirler ve ilahiler okuyan ve daha çok İslamiyet'in mistik yönünü ön plana çıkaran bir öğretiyi temsil etmişlerdir. Ayrıca Allah'ın bağışlayıcılığını, temel insani değerleri, insanın kalp temizliğini, farklı dinlerden olanlara hoşgörülmü olmayı da salık vermişlerdir. Horasan Ereni olarak ifade edilen bu zatlar halkın inanç dünyasında Horasan'dan gelen veli insanlar olarak ifade edilmiştir. Anadolu'nun İslamlaşmasında şüphesiz en önemli sufi karakter Hacı Bektaş Veli'dir. Onun tasavvuf anlayışı sadece Anadolu ile sınırlı kalmamış balkanlar üzerinden tüm dünyaya yayılmıştır.

Kaynaklar / References

- Aday, E. (2014). *Horasan Erenlerinin menkıbevi şahsiyetlerindeki ortak özellikler*. Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.
- Ali b. Osman Hücvirî. (1982). *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, Hazırlayan Süleyman Uludağ. 1. Basım, Dergah Yayınları.
- Arslanoğlu, İ. (1992). *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*. Der Yayınları.
- Altunkaynak, M. (2016). Horasan Tasavvuf Ekolü ve Özellikleri. *Turkish Studies*, 11 (2), ss. 127-148. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.9393>
- Bahadır, İ. (2014). Alevi-Bektaşî İnancına Göre Kadın. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 32, ss. 13-28.
- Barkan, Ö. L. (1993). *Kolonizatör Türk Dervişleri*. Hamle Yayınları.
- Barthold, V. V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*. Çağlar Yayınları.
- Bolat, A. (2003). *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*. İnsan Yayınları.
- Çetin, O. (1998). "Horasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 18, ss. 234-241.
- Çetinkaya, B. A. (1999). Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Veli: Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, 350-352.
- Demircan, M. N. (1997). Sivas Kaynaklı Cönkler Üzerinde Tetkik. (Tez No: 63976) [Cumhuriyet Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. YÖK Tez Merkezi.
- Doğrul, Ö. R. (1950). *İslâm Tarihinde ilk Melâmet; Melamete Ait En Eski Vesikanın Tercümesi*. İnkılap Kitapevi.
- Doğan Turay, E. (2021). Bir Bütünün Parçası Hacı Bektaş Veli'nin Hacılığı ve Hac Yolculuğu. *Hacı Bektaş Veli*, Hazırlayanlar Ahmet Taşgın & Erdal Aksoy, Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 61-80.
- Eraydın, S. (1994). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. 4. Baskı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ergun, S. N. (1946). *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*. Cilt I-II, İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Ergun, S. N. (1931). *Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri*. Maarif Kitaphanesi.
- Erkaya, M. E. (2015). *Tarikatların Teşekkülü Öncesi Dönemde Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*. Otto Yayınları.
- Evliyâ Çelebi. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. 3. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Fırlı, E. R. (1984). *İmâmîyye Şîası*. Selçuk Yayınları.
- Fütüvvetname-i Bektaşîyye. (2022). Yayına Hazırlayan Hüseyin Türkmen & İrfan Dağdelen. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Karakaş, S. (2014). "Kadim İran Dinlerinin Türk İnanc Tarihindeki Yeri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 27, 185-202. <https://doi.org/10.9761/JASSS2447>
- Koca, Ş. (2000). *Bektaşî Kültür Argümanlarına Göre Yeniçeri Ocağı ve Devşirmeler: Öndeng Songung*. Nazenin Yayınları.
- Köprülü, F., & Babinger, F. (2003). *Anadolu'da İslamiyet*. İnsan Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1979). "Hacı Bektaş Veli", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 2. Cild, ss. 461-464.
- Kuşeyri, A. (1991). *Risale (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi)*, Hazırlayan Süleyman Uludağ. Dergah Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İletişim Yayınları.
- Öztürk, M. (2001). *Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan (Moğol İstilasına Kadar)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Özmen, İ. (1994). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Cilt 1-5. Saypa Yayınları.
- Piyadeoğlu, C. (2023). *Güneş Ülkesi Horasan (Büyük Selçuklular Dönemi)*. Kronik Kitap Yayınları.
- Taşğın, A. (2009). "Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi: Seyahati ve Rum Erenleriyle Karşılaşması", *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan Filiz Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009, ss. 1-9.
- Taşğın, A. (2014). "Menkıbelerin Kurduğu Zaman ve Mekân: Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Örneği", *Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Editör Fahri Atasoy, Türk Yurdu Yayınları, ss. 267-272.
- Taşğın, A., & Atay Ö. (2019). "Horasan'dan Konya'ya Türkistan – Horasan Marifetinin Göçü: Fütüvvetin Son Meydanı Olarak Konya", *Geçmişten Günümüze Göçler Konya Kitabı XVII*, Editör Alaattin Aköz & Doğan Yörük & Haşim Karpuz, Konya Ticaret Odası Yayınları, ss. 155-184.
- Taşğın, H., & Taşğın, A. (2024). "Hacı Bektaş Veli Velayetname'sinin Anlam Dünyası: Hoca Ahmet Yesevi Velayetname'de". *Reassessing The Heritage of Khoja Ahmet Yasawi*. Edited by Mahmut Erol Kılıç & Maulen Sadykbekov, IRCICA&Historical and Culturel Museum Reserve "Azret Sultan", ss. 219-234.
- Ülken, H. Z. (2003). *Anadolu'nun Dini Sosyal Tarihi Öncüler: Barak Baba, Geyikli Baba, Hacı Bektaş*, Yayına Hazırlayan Ahmet Taşğın. Kalan Yayınları.
- Üremiş, A. (1996). Türkiye Selçuklularında Tasavvufi Hareketler. (Tez No: 52965) [İnönü Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. YÖK Tez Merkezi.
- Velayetname: Menakıbı Hacı Bektaş Veli*. Yayına Hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı. İnkılap Kitabevi.
- Yaman, A. (2022). *Şah-ı Merdan'a Talip Olanlar: Kızılbaşlar Aleviler Bektaşiler (Temel Bilgiler)*. La Kitap.
- Yıldırım, A. (1997). *Başlangıcından Günümüze Alevi Bektaşî Deyişleri*. Cilt I-II, Uyum Yayınları.
- Yılmaz, H. K. (2004). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. 10. Baskı, Ensar Neşriyat.
- Yüce, A. (2000). Klâsiklerimiz El-Lüma. *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 185-195.